

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Верховна Рада України від 7.12.1984 № 80731-Х. Редакція від 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

9. Кодекс адміністративного судочинства: Верховна Рада України від 6.07.2005 № 2747-IV. Редакція від 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

10. Цивільний кодекс України: Верховна Рада України від 16.01.2003 № 435-IV. Редакція від 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

*Пригоцький В.А., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри бізнесу і права*

*Вінницький соціально-економічний інститут
університету «Україна»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0790-0541>

*Олійник О.М., старший викладач кафедри
бізнесу і права*

*Вінницький соціально-економічний інститут
університету «Україна»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4883-2055>

DOI: <https://doi.org/10.58521/2521-1390-2023-25-17>

ЩОДО СУБ'ЄКТИВНОЇ ЧАСТИНИ СКЛАДУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

CONCERNING THE SUBJECTIVE PART OF THE COMPOSITION OF ECONOMIC OFFENSES

Анотація: це дослідження є викладенням особистих об'єктивних поглядів на сутність окремих елементів кримінальних економічних правопорушень.

Ключові слова: юридичні відносини, економічні відносини, економічні зв'язки, кримінальне правопорушення економічного характеру.

Abstract: this study is an exposition of personal objective views on the essence of certain elements of criminal economic offenses.

Keywords: legal relations, economic relations, economic ties, criminal offense of an economic nature.

Постановка проблеми. Правоохорона економічних відносин та супутніх ним процесів – одна із основ державного механізму. Це питання актуальне як в мирний час, так і під час військового стану, оскільки здатність держави створювати вартість,

особливо додаткову, є основою її існування. При цьому правоохоронні органи нашої держави у будь-який час її існування дуже обережно, майже неприкритою неохотою ставляться до розгляду заяв, предметом яких є питання економічних правопорушень. Особливо, це стосується у частині таких правопорушень, щодо зловживання правами одним суб'єктом на свою користь за рахунок іншого.

Таке небажання працівниками правоохоронних органів, як правило, пояснюється відсутністю складу правопорушення, що у свою чергу пояснюється наявністю порушень не кримінальних, а господарських відносин, що є, за їх твердженнями, компетенцію судової влади.

Невизначеність законодавчих приписів, які дають можливість таких маніпуляцій пояснюється постійними перетвореннями у законодавстві, які у своїй сукупній невизначеності створюють враження всездозволеності у питаннях лобіювання інтересів осіб, які можуть мати відношення до економічних правопорушень. Політичні перетворення у нашій державі, які пояснюються демократичними мотивами фактично сприяють зацікавленості щодо отримання особистих вигод при розгляді питань, особливо, у частині економічних правопорушень.

У результаті такої «гнучкості» тлумачення кримінального законодавства донавантажуються судова влада, оскільки неправомірність відмови у порушенні кримінальних проваджень доводиться доказувати якраз у суді. Щоправда, це може ще і не бути остаточною крапкою до початку досудового слідства. Окрім можливості обґрунтувати як одну, так і іншу, протилежну позицію, які у загальному зводяться до прийняття чи заперечення того чи іншого тлумачення, працівники правоохоронних органів не несуть особистої відповідальності за прийняті рішення, дії/бездіяльність. До речі відсутність такої відповідальності стосується майже усіх державних органів: суддів, податківців, чиновників влади та ін. У такій системі влади головним є процедурний (процесуальний) елемент, тобто реагування на звернення, заяву. А правомірність такого реагування, тобто відповідність закону, неважлива.

Відтак для уникнення використання неправових механізмів у правоохоронній діяльності нам потрібно чітко розуміння суб'єктивної частини кримінального правопорушення. Це потрібно для правильної постановки питання: хто скоїв правопорушення, і для чого? Адже відомо, що правильно поставлене питання – більша частина успіху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблем економічної злочинності в Україні зробили Бажанов М.І., Братусь С.Н., Кузнецов В.В., Саніахметова Н.О., Стрельцов Є.Л., Тацій В.Я., Хавронюк М.І. У роботах цих вчених суб'єктивна частина економічної злочинності досліджується з огляду на усвідомлення відповідними особами своєї вини через обставини суб'єктивного сприйняття об'єкта на який спрямоване злочинне посягання.

В роботах названих авторів розкриваються важливі, але все-таки окремі сторони розглянутої проблеми. Тому предметом цього короткого дослідження буде особистий погляд на питання сучасного розуміння суб'єктивного складу кримінального правопорушення у частині його економічної складової.

Предмет цього дослідження має значну актуальність, оскільки з розвитком держави стає необхідним дотримання більш чіткого збалансованого паритету між суспільними інтересами і контрольними та регулятивними функціями та правами правоохоронних органів.

Мета. З огляду на указані проблематику та стан дослідження метою цього дослідження є авторське дослідження окремого елемента складу правопорушення у частині його суб'єктивної складової економічного характеру.

Виклад основного матеріалу. Злочин як порушення із значними негативними суспільними наслідками встановленого законом порядку – є складним соціальним явищем, яке давно досліджується із різних його сторін. Таке дослідження допомагає більш чітко уявити ті спонукальні мотиви суб'єкта правопорушення в конкретних зовнішніх об'єктивних обставинах з приводу нанесення шкоди суспільним відносинам. Це дає можливість формування та формулювання рівня юридичної відповідальності у встановлених обставинах.

Злочин – це складне структуроване суспільне явище, яке якісно відображене в ККУ в кількісних та якісних величинах внутрішніх спонукань правопорушника та зовнішній характеристиці стану суспільних відносин.

Елементами суб'єктивної частини складу злочину є його суб'єкт та суб'єктивні спонукування, об'єднанні внутрішнім нарративом правопорушника. Так, за ККУ суб'єктом злочину є осудна особа такого віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Відповідно суб'єктами злочину не можуть бути юридичні особи. Такого ж визначення суб'єкта злочину дотримуються майже усі країни світу.

Разом із названим суб'єктом у ККУ також існує правовий інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV¹, статті 96³-96¹¹). Цей інститут містить відповідні правила, які визначають юридичну відповідальність керівників юридичних осіб, які вчинили правопорушення в інтересах юридичної особи за відповідними, визначеними в ККУ складами.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 96³ «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» визначає підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, це вчинення уповноваженою фізичною особою «від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах 1 і 2 статті 368⁻³, частинах 1 і 2 статті 368⁻⁴, статтях 369 і 369⁻²» кримінального кодексу України.

Відповідно до конструкції указаних норм можна стверджувати, що кримінальна відповідальність юридичної особи не може мати місце без супутньої відповідальності службової особи. Тобто особи фізичної.

Класичним розумінням є «кримінального» суб'єкта у відповідності до ККУ є осудні фізичні особи, котрі в момент скоєння тяжких, особливо тяжких або надзвичайно тяжких злочинів досягли 14 років, а незначних злочинів або злочинів середнього ступеню тяжкості – 16 років. Саме такі особи і можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. А відтак юридична особа як суб'єкт злочину – являє

собою квазісуб'єкт, оскільки до безпосередньої відповідальності притягується її керівник, адже ним учиняються дії на користь юридичної особи.

Умовою для притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності необхідна наявність однієї з умов:

- юридична особа винна в невиконанні або неналежному виконанні прямих вимог закону, який встановлює обов'язки чи заборони відносно здійснення певної діяльності;

- юридична особа винна у здійсненні діяльності, що не відповідає діяльності, передбаченій статутними документами або не відповідній заявленим цілям;

- діяння, що спричиняє або створює небезпеку спричинення шкоди в значних розмірах особистості, суспільству чи державі, було здійснено в інтересах цієї юридичної особи або було дозволено, санкціоновано, стверджено, використано органом чи особою, наділеною функціями керівництва даною юридичною особою.

У випадку притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи завжди настає відповідальність фізичної особи за скоєний злочин.

Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб є достатньо дискусійним в науці кримінального права. Хоча в ККУ і з'явився відповідний розділ із правилами такої відповідальності, але дискусійність цього питання залишається. На підтримання уведення такої відповідальності свідчить наступне.

В Рекомендації № R 88 (18) Комітету Міністрів країн – членів Ради Європи з питання відповідальності юридичних осіб за правопорушення, вчинені в ході ведення ними економічної діяльності, прийнятих 20.12.1988 р., прийнята на 420-ій нараді заступників міністрів, та Меморандум з коментарями до цієї Рекомендації., зазначається, що для регламентації кримінальної відповідальності юридичних осіб існують наступні підстави:

- 1) збільшення кількості правопорушень, що учиняються у ході ведення підприємницької діяльності, що завдає значної шкоди окремим особам і суспільству у цілому;

- 2) бажаність накладення відповідальності у випадках, коли користь отримується від незаконної діяльності;

- 3) складнощі в установленні конкретних осіб, котрі мають відповідати за скоєне правопорушення, пов'язані із складною структурою управління підприємством;

- 4) необхідність покарання підприємств за незаконну діяльність з тим, щоб попередити наступні правопорушення і стягнути кошти за спричинену шкоду.

Згідно зазначених Рекомендацій на юридичні особи, що здійснюють економічну діяльність, повинна накладатись відповідальність за правопорушення, скоєні ними в ході здійснення основної діяльності, навіть якщо правопорушення не було пов'язане з завданнями, що виконує підприємство. Підприємство повинно нести відповідальність незалежно від того, чи була встановлена конкретна фізична особа, в діях якої містились ознаки злочину.

Правовий інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб існує у правових системах багатьох держав, хоча із різним набором кваліфікаційних ознак.

Так, Волженкін Б.В. зазначає, що такий інститут «має місце в багатьох розвинутих країнах з англосаксонською системою права. З часом цей досвід був сприйнятий деякими країнами Європи і Америки, зокрема Францією, Португалією, Данією, США, Канадою та іншими. Однак навіть в США, де цей інститут має досить широке застосування, існують різні погляди на цю проблему. Наприклад, при проведенні дослідження з питань корпоративної відповідальності, був обґрунтований висновок, що корпоративна кримінальна відповідальність не виконує майже ніякої функції». [5, С. 267]

За регламентацію кримінальної відповідальності юридичних осіб виступала також Келіна С.Г., яка аргументувала свою позицію тяжкістю наслідків (розмірів шкоди), спричинених суспільно небезпечною діяльністю юридичних осіб, складність установа при цьому конкретної винної особи, що призводить до об'єктивного обвинувачення, а також наявність адміністративної відповідальності юридичних осіб в російському законодавстві. [6, С. 64]

На підтримку рішення про уведення у правову систему інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб вирішення цього питання наводиться суперечливий аргумент про складнощі установа конкретних осіб, котрі мають відповідати за скоєний злочин. З цим погодитись неможливо, оскільки, що у такому випадку за дії конкретних осіб, які скоїли суспільно небезпечні діяння має відповідати весь колектив підприємства. Але у будь-якому підприємстві більшість працівників – законслухняні люди, які добросовісно відносяться до своїх обов'язків. Якщо ж підприємство визнають таких, що учинило злочин, тобто є суб'єктом злочину, репутації цих працівників буде завдано значної шкоди.

Також можливість такого визнання (винним увесь колектив) є певним спрощенням при виконанні завдання правоохоронних органів в процесі доведення вини у скоєнні злочину конкретної особи. Хоча останнім часом спосіб притягнення до юридичної відповідальності колективів знайшло значне відображення і у міжнародному законодавстві. Наприклад, накладення санкцій у 2021 р. на чемпіонаті світу з біатлону в Поклюці (Словенія) на збірну Росії було здійснене на підстав уживання окремими її спортсменами допінгу ще у 2014 р.

На фоні цього такого яскравого прикладу міжнародної колективної відповідальності можна обґрунтовано застосовувати кримінальну відповідальність до юридичних осіб тільки у разі притягнення до такої відповідальності її повноважних осіб. Що і передбачено у відповідних приписах України.

Разом із тим колективна юридична відповідальність повинна наступати тільки у випадку якщо усунути суспільну небезпеку неможливо.

Ті ж самі аргументи можна привести і про значне підвищення кількості правопорушень, що здійснюються в ході ведення юридичними особами своєї діяльності, що завдає значної шкоди окремим особам і суспільству в цілому. А тому уведення у правове поле відповідальності юридичних осіб без обов'язкової відповідальності їх службових осіб може призвести до того, що конкретні особи,

винні в скоєнні «економічних» злочинів матимуть змогу ухилитися від кримінальної відповідальності.

Наведення Комітетом Міністрів країн – членів Ради Європи Рекомендаціях з відповідальності підприємств – юридичних осіб за правопорушення, здійснені в ході ведення ними економічної діяльності, такої підстави, як складнощі в установленні конкретних осіб, відповідальні за скоєне правопорушення, пов'язані із складною структурою управління підприємством не містять. Це пояснюється тим, що така підстава може мати наслідком той факт, що конкретні особи за скоєний злочин в багатьох випадках знайдені не будуть, хоча введення кримінальної відповідальності юридичних осіб і не виключає кримінальної відповідальності фізичних осіб за скоєний злочин.

В названих Рекомендації № 88(18) Комітету міністрів країн-членів Ради Європи з відповідальності підприємств-юридичних осіб за правопорушення, вчинені в процесі господарської діяльності указується, що «підприємство повинно підлягати відповідальності незалежно від того, чи була ідентифікована фізична особа, чії дії або бездіяльність містять склад правопорушення». На цій підставі Грищук В.К та Пасєка О.Ф. стверджують, що «Це один з аргументів на користь відмови від психічного сприйняття вини юридичних осіб. Якщо ідентифікація винної фізичної особи можлива, то кримінальна відповідальність юридичної особи буде кумулятивною (сукупною)».

Мабуть тому конструкція ст. 96³ ККУ «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» у частині встановлення суб'єкта злочину використовує дефініцію «уповноважена особа», яка скоїла відповідні кримінальні правопорушення. Це визначення суб'єкта злочину є похідним від визначення «службова особа», яке у свою чергу визначається через встановлення правового статусу посадової особи. Це, з нашої точки зору, є невиправдано складним, що може мати негативні наслідки.

Наведене дає підстави зробити висновок про те, що в Україні кримінальна відповідальність юридичних осіб у даний час підлягає певній конкретизації.

Наприклад, в кримінальному законодавстві Республіки Молдова формулювання підстав для кримінальної відповідальності юридичної особи законодавцем здійснюється як «юридична особа винна в невиконанні або неналежному виконанні прямих приписів закону, що встановлює обов'язки або заборони відносно здійснення певної діяльності; юридична особа винна в здійсненні діяльності, що не відповідає діяльності, що передбачена статутними документами або не відповідній заявленим цілям».

Авторами цього дослідження не підтримується введення кримінальної відповідальності юридичних осіб в законодавство України, однак оскільки вона уже існує, то підстави такої відповідальності потрібно пов'язати із обов'язковою відповідальністю службових її осіб.

Кримінальне законодавство України вирізняє два види суб'єктів злочинного посягання – загальний і спеціальний. Обов'язковими є наступні вимоги: суб'єкт

злочину – це фізична особа, це осудна особа, це особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Законодавець Республіки Молдова при визначенні суб'єкта злочину – фізичної особи – також розрізняє загальний і спеціальний суб'єкт злочинного посягання.

З огляду на указане є повністю логічним запровадження у кримінальне законодавство рекомендації щодо конкретизації похідного зв'язку відповідальності юридичної особи від відповідальності фізичної. А суб'єкт кримінальної відповідальності один — фізична осудна особа, хоча і з різним у неї правовим статусом. Таке положення відповідає принципу персональної, особистої відповідальності кожної людини за винне вчинення нею суспільно небезпечного діяння, і є традиційним для вітчизняного кримінального права.

Крім того, як сказано, це має бути осудна, тобто психічно здорова людина, яка здатна відповідати за власну суспільно небезпечну поведінку. Фізична особа під час скоєння злочину має адекватно усвідомлювати об'єктивні ознаки діяння, обстановку, час, місце скоєння і суспільно небезпечні наслідки протиправного діяння, а також свідомо керувати своїми діями. Осудна особа спроможна ставити перед собою визначені цілі і намагатися їх досягти, виявляючи при цьому волю і здатність до утримання від деяких вчинків.

Питанням осудності і неосудності були присвячені дослідження вчених України і пострадянських країн, таких Леонтьєв Б.М., Ляпунов Ю.І., Сташис В.В., Тацій В.Я. та інші. Ці питання вважаються дослідженими у достатній мірі, але час, як похідна зміни (руху) простору, не стоїть на місці: з'являються нові суспільні відносини і як наслідок – нові їх об'єкти, а відтак і можливості та спокуси до їх змін на свою особисту користь.

Для того, щоб скоїти злочин в сфері економіки, наприклад, безпідставно відшкодувати ПДВ необхідно мати повне розуміння не тільки знання порядку адміністрування ПДВ, але і достатні знання у суміжних сферах – бухгалтерському обліку, обігу грошових коштів, використання спеціальних дозволів і що, мабуть, головне знання у галузі адміністративного та кримінального законодавства. І матеріального, і процесуального. Держава це розуміє, а тому і уживає можливі для поточного моменту заходи. Наприклад, за повідомленнями податкового Комітету ВРУ «на 3 січня, було заявлено до відшкодування у 2022 році 106,5 млрд грн, фактично відшкодовано протягом минулого року 84,5 млрд грн, на виконанні у Держказначействі знаходиться 16 млрд грн та ДПС ще проводить перевірки заявок на суму 15,5 млрд грн.». При цьому за 2022 рік у податковій службі «звільнено 27 керівників регіонів та повністю перезавантажено центральний апарат. Якщо інспектора ловлять на хабарі – у відставку йде все керівництво підрозділу з вертикалі. Тобто корупціонера ніхто не покриває. Він потрапляє під адміністративне та кримінальне переслідування разом із пов'язаними з ним у системі особами» [10].

Згідно кримінального законодавства, суб'єктом злочину може бути не будь-яка осудна особа, а лише особа, яка досягла певного віку, з якого можлива кримінальна

відповідальність. Питання про вік особи, яка скоїла злочин, є одним із центральних питань як в науці кримінального права, так і в слідчій практиці.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 ККУ кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років; при скоєнні особливо небезпечних злочинів ч. 2 цієї статті передбачається зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років. Однак такі вікові суб'єкти не входять до суб'єктивної частини кримінальних правопорушень, посягань в економічній сфері. Таке положення є обґрунтованим, оскільки деліктоздатна людина тільки по досягненню такого віку набуває певного мінімального досвіду, що дозволяє їй пізнати закономірності зовнішнього світу. Уже у цьому віці у людини складається певне світосприйняття, а також формується певний багаж знань і навичок. І у наслідок усвідомлення ціннісних характеристик навколишнього світу у неї формується загальноприйняте та культивоване суспільством розуміння дозволів та заборон, які роблять народ та його суспільство – нацією; генна «решітка» людини для цього змінюється набагато пізніше, оскільки вербальний вплив є значно менш впливовим і може мати зворотній ефект на відміну від радикального «хірургічного втручання».

В історії людства існували і екзотичні суб'єкти злочину. Зокрема, у середньовічній Європі, мали місце залучення у якості суб'єкта злочину різноманітних тварин. Відбувались суди, які розглядали поведінку тварин, що становить суспільну небезпеку. Такі суди проходили за всіма правилами юриспруденції: з адвокатами, свідками та іншими судовими формальностями. Наприклад, в 1750 році у Франції Жак Феррон і його ослиця були звинувачені в содомії. Обвинувачених застали на місці злочину! Адвокати заявили, що тварина є жертвою злочину, а не його співучасником. Місцевий священик показав, що знає ослицю чотири роки, і увесь цей час вона була «зразком християнської чесноти». У результаті – Ж. Феррон був повішений, а ослиця – виправдана! [7]. Жорстоке поводження з тваринами?... така норма присутня в ККУ (ст. 299 ККУ, ст. 89 КУПАП).

Еволюція кримінального законодавства на сьогодні усунула можливість притягнення до відповідальності таких екзотичних суб'єктів. Проте демократичні процеси у цивілізованих державах, до яких безсумнівно відноситься і Україна, можуть створити значні сюрпризи у цьому питанні, а тому ми з усією серйозністю та відповідальністю повинні сприймати інклюзивність ліберальних перетворень.

Основну частину економічних злочинів (окрім злочинів проти власності: крадіжка, грабїж, розбій, вимагання) можуть бути вчинені лише особами, яким виповнилося 16 років, і тільки за обмежене коло суспільно небезпечних діянь можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності особи у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років, як, наприклад, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут піддроблених грошей, державних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 ККУ), контрабанда (ст. 201 ККУ) та деякі інші.

Зазначені ознаки суб'єкта злочину є обов'язковими для будь-якого складу. Суб'єкт, що має всі вищевказані ознаки (фізична осудна особа, яка досягла віку, з

якого можлива кримінальна відповідальність) в теорії кримінального права і на практиці називається загальним суб'єктом злочину [8, с. 130]. Кримінальне законодавство виділяє також спеціальний суб'єкт злочину, який характеризується тим, що крім вказаних загальних, має спеціальні, визначені законом ознаки.

Склад суб'єктів економічних злочинів дає підстави стверджувати, що коло суб'єктів, які можуть бути притягнені є різноманітним. Це може бути невинуватим із точки зору застосування кримінального закону у контексті формування суб'єктивної частини злочину, не говорячи вже про його об'єктивну частину. На це питання звертають увагу і фахівці, наприклад, Гуторова Н.О., яка обґрунтувала невинуватість такої різноманітності тим, що це певним чином не лише суперечить правилам законодавчої техніки, а й викликає складнощі при застосуванні кримінального закону. Нею пропонується конкретизувати суб'єкта економічного злочину тільки службовою особою відповідного суб'єкта економічних господарських відносин [9, С. 290-303].

З таким розумінням суб'єктивного складу економічного злочину пов'язуються норми ККУ, які викладені у примітках до ст. 364 ККУ «Зловживання владою або службовим становищем», у яких зазначені визначення службової особи. Так, ч. 1 названих приміток визначає «службові особи» як особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Згідно з ч. 2 Примітки службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Відмітимо, що це достатньо складна для розуміння дефініція, що може мати зловживання при її застосуванні. Складність наведеної норми очевидна, якщо тільки не припустити, що у ній не закладена саме така можливість з метою подальшого

затягування слідства та спотворення правосуддя. Зокрема службова особа як спеціальний суб'єкт злочину є похідною величиною від посадової особи, визначення якої є адекватним та зрозумілим.

Визначення службової особи, наприклад, у ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» ККУ дається для застосування тільки у статтях 364, 368, 368⁵, 369 ККУ. Для інших випадків застосування «службових» статей в ККУ є загальна норма із визначенням службової особи — ст. 18 «Суб'єкт кримінального правопорушення». Дане у ній визначення службової особи є ідентичним із визначенням із статті 364. Таке повторення є недоліком, оскільки може створювати негативні враження під час кваліфікації деяких видів правопорушень, зокрема при подібних кваліфікація за статтями 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним» та 364.

Крім того, з нашої точки зору таке звуження суб'єктного складу (до службового статусу) є надто радикальним, оскільки саме визначення службової особи інколи визиває складнощі, особливо з урахуванням того, що визначення обов'язків своїм працівникам практикується у невеликій кількості учасників економічних господарських відносин (роботодавців). Для цього краще застосовувати поняття «посадової особи», правовий статус якої більше унормовано у правовому полі. Крім того поняття «посадова особа» є ширшим від поняття «службова особа». І їх співвідношення залежить від об'єктивних обставин скоєння правопорушення, у т.ч. і економічного. Аналогічні зміни у нашому законодавстві уже мали місце. Так, ще у 1995 році таке унормування визначення статусу суб'єкта адміністративного правопорушення відбулось шляхом унесення відповідних змін у Кодекс України про адміністративні правопорушення [11]. Зокрема у тексті цього НПА слова «службова особа» в усіх відмінках замінити словами «посадова особа» у відповідних відмінках [12]. У результаті після такої зміни підхід до встановлення суб'єкта адміністративного правопорушення є більш адекватним тим можливим інструментам їх запобігання та виконання превентивної функції законом.

Аналогічно зазначеному необхідно дотримуватись єдиного визначення щодо громадян, які займаються господарською діяльністю без створення юридичної особи. В Господарському кодексі України (ГКУ), який регулює основні засади здійснення підприємницької діяльності, відносно цієї категорії вживається термін «фізична особа-підприємець». А у ККУ характеристика таких осіб має певні особливості: наприклад ст. 358 ККУ «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» використовується такий суб'єкт злочину — як «громадянин-підприємець». Зазначені невідповідності щодо кваліфікації суб'єктів відповідних правовідносин можуть мати негативні наслідки у формі скасування/оскарження судом рішень/дій правоохоронних органів.

Вважаємо, що використання визначень суб'єктів суспільних правовідносин має бути уніфікованим, як у нормах кримінального, так і у нормах іншого законодавства, застосування якого охороняється відповідними приписами ККУ. Для цього необхідно

дотримуватись загальних принципів законодавчої техніки при формуванні юридичних конструкцій.

З аналізу кола суб'єктів економічних злочинів інших держав зрозуміло, що їх законодавець є більш точний у використанні дефініцій при визначенні суб'єкта злочину у сфері економіки. Це повинно бути позитивним прикладом для застосування в кримінальному законодавстві України, тому що, в ККУ законодавець занадто розширено використовує дефініції, що злочину у сфері господарювання. Таке уніфіковане найменування суб'єктів зробить ККУ більш чітким, що на практиці полегшить застосування кримінального закону України. Правозастосовцям не потрібно буде тлумачити закон по-своєму щодо суб'єкта відповідного правопорушення.

Зазначений аналіз, порівняння, суб'єктів економічних правопорушень дає підстави зрозуміти, що, наприклад, законодавець Молдови застосовує іншу юридичну конструкцію при формуванні норм кримінального кодексу. Так, в диспозиціях статей глави X «Економічні злочини» відсутнє визначення суб'єкта злочину. Таке визначення міститься в нормах Загальної частини КК в ст. 21 «Суб'єкт злочину», в ст. 123 «Посадова особа» і в ст. 124 «Особа, яка управляє комерційною, суспільною чи іншою недержавною організацією». Останні дві категорії осіб є спеціальними суб'єктами злочину. Тобто КК Молдови використовує наступні ознаки спеціальних суб'єктів:

а) посадова особа (ст. 123):

- співробітник державного підприємства, установи чи організації (або їх підрозділу) або підприємства, установи чи організації органів місцевого публічного управління (або їх підрозділу);

- особа займає посаду на підставі закону, за призначенням, за вибором або в силу окремого доручення;

- особа наділена певними правами і обов'язками по здійсненню функцій публічної влади або дій адміністративно-розпорядчого чи організаційно-господарчого характеру.

б) посадова особа, що займає відповідальне положення, крім вищевказаних обов'язкових ознак, повинна мати одну з наступних ознак:

- порядок призначення або виборів такої особи регулюється Конституцією і законами Республіки Молдова;

- такій особі делегуються повноваження іншою посадовою особою, яка займає відповідальне положення.

в) особа, яка управляє комерційною, суспільною чи іншою недержавною організацією:

- працівник комерційної, суспільної чи іншої недержавної організації або її підрозділу;

- особа працює в цій організації постійно або тимчасово;

- особа займає посаду за призначенням, за результатами виборів або в силу окремого доручення;

- особа наділена певними правами і обов'язками із здійснення функцій чи дій адміністративно-розпорядчого чи організаційно-господарчого характеру.

За КК Румунії за скоєння економічних злочинів до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті наступні види суб'єктів:

1) загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (за скоєння злочинів за визначеними видами економічної діяльності законодавством передбачений 16-літній вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність) – за скоєння наступних суспільно небезпечних діянь: ст. 298 «Розголошення комерційної таємниці»; ст. 299 «Підробка предмета зображення»; ст. 301 «Недобросовісна конкуренція»;

2) спеціальний суб'єкт – працівники державної чи приватної торгової установи чи організації, економічний агент, приватний підприємець, а також приватний виробник, що реалізує свій товар, за злочини, передбачені статтями 296 «Обманні дії при вимірі», 297 «Обман щодо якості товарів», 300 «Введення в обіг підроблених товарів»; – службова особа, яка наділена повноваженнями, що надають їй доступ до службової інформації, що не підлягає розголошенню, за злочин, передбачений ст. 298 «Розголошення комерційної таємниці»; службова особа юридичної особи – економічного агента – за злочини, передбачені статтями 300, 301.

Суб'єкт обманних дій при здійснюванні вимірювань (обмірювання, обваження покупців, замовників) має свою особливість у тій частині, що за скоєння цього злочину можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, виключно, відповідальності особи, які серед іншого являються фахівцями, що працюють з інструментами і приладами для вимірів, за допомогою яких і відбуваються обманні дії.

Отже законодавець Румунії, як і законодавець Молдови використав при формулюванні статей Кримінальних кодексів юридичні конструкції, відмінні конструкції економічних злочинів у законодавстві України.

Наведене дає підстави стверджувати, що, визначення суб'єкта економічного злочину у законодавстві Румунії є логічним, що сприяє однакового розумінню цього суб'єкта на практиці. Тому позитивний досвід Румунії можна застосувати в законодавстві України.

Резюмуючи аналіз суб'єктивної частини економічних злочинів за кримінальними законами різних держав можна сказати наступне.

1. На сьогодні в Україні існує необхідність унесення змін до правового статусу спеціального суб'єкта економічних злочинів. На першому етапі потрібно уточнити формулювання ознак «службової особи», як похідного визначення відповідної посадової особи. Другий етап – це відмова від застосування визначення спеціального суб'єкта у формі «службова особа», «уповноважена особа» на користь – «посадової особи» з відповідною розширювальною її кваліфікацією.

2. Потрібно відмовитись від використання у Примітці до ст. 364 ККУ «Зловживання владою або службовим становищем» юридичної конструкції щодо спеціального визначення службової особи для визначених у ній статей. Таку відмову потрібно здійснити шляхом виключення із Примітки до цієї статті усі указані визначення.

3. Застосовувати ліквідацію, як міру юридичної відповідальності, один з видів заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб тільки у випадку, коли їх фактична діяльність є повністю спрямованою на забезпечення учинення їх посадовими особами економічних правопорушень, а також, якщо усунути суспільну небезпеку притягненням конкретних фізичних осіб неможливо.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України (прийнятий сьомою сесією ВРУ 05.04.2001 р.). Офіційний текст. «Ін-Юре», 2003. 204 с.
3. Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. Одеса: Юридична література, 2004. 1112 с.
4. Ужва Л.О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження): дисертація канд. юрид. наук: 12.00.08 / Одеський національний морський університет. Одеса, 2004.
5. Волженкін Б.В. Економічні злочини. Ленінград: «Юридический центр Пресс», 1989. 312 с.
6. Денисов С.В., Шишова А.Я. Характеристика Кримінального кодексу Румунії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2. С. 63-72.
7. Вікіпедія. URL: <http://csvm.com.ua/ua/poleznoe-i-interesnoe/vokrug-sveta/sudy-nad-zhivotnymi.htm>.
8. Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти. / За ред. проф. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. Київ Харків: Юрінком Інтер. Право, 2001. 416 с.
9. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.
10. Дебет-Кредит. URL: https://news.dtki.ua/taxation/pdf/81060-pro-borotbu-iz-zarplatnimi-fop-ta-bagato-insogo-intervyu-d-getmanceva?utm_source=gravitec&utm_medium=Push&utm_campaign=news_11012023.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984 р. додаток до № 51. ст. 1122.
12. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб. *Відомості Верховної Ради України*. 1995 р. № 29. стаття 216.